

Böyük ustad

Ona vətəninə-Türkiyədə bəraət verilmişdir. Nəhayət. Tarix ədaləti bərqərar etmişdir. XXI əsrdə böyük Türk dünyası öz dahi oğlunu yenidən bağrına basmış, qütbətdə əbədiyyətə qovuşmuş bu insan başdaşındakı kiçik yazını böyük hərfələrlə bütün Türkiyəyə yazmışdır.

Bəşəriyyət bu adı ehtiram hissilə tələf-füz edir. Şöhrəti vətəni Türkiyənin hüduqlarını çoxdan aşan, əsərləri milyon-milyon ürekləri fəth edən, uzun illər boyunca cismən öz vətənidən didərgin, xalqından ayrı düşən, qəlbən onun dərdlərini düşünən, ağrılarına şerik, arzusu həriyyə, mükafatı məhbəslər olan Nazim Hikmət!

O, düşüncəsinin məntiqini poetik formulaya, məsləkinin çağırışını, vətənpərvər fəryadını ilhamla misralara çevirirdi, yandıqca yanırıdı "Kərəm kimi" və bizləri də bu yolla hazırlayırdı

"... Sən yanmasan

Mən yanmasam

Biz yanmasaq

Necə

çıxar

qaranlıqlar

Aydınlığa" - deyərdi.

Nazim Hikmət- döyüşən, mübariz şairdir. Heç bir hədə, məhbəs onu öz yolundan, məsləkindən döndərə bilməmişdir. Bu, təbiidir, çünki mübarizlik, azadlıq ideallarına bağlılıq onun nadir şəxsiyyətinin mahiyyətini təşkil edir.

Nazim Hikmət-alovlu vətənpərvər şairdir. Onun hər hansı şeiri (hətta lirik şeirləri belə) şairin vətəni-nə, xalqına sonsuz məhəbbətilə yığrulmuş, xoş gələ-cəyə sonsuz inamının ruh oxşayan nəğməsi kimi səslənir. Şairin mövqeyi aydın, tərənnümü möhtəşəmdir.

Nazim Hikmət-klassik türk ədəbiyyatının ən mü-

tərəqqi ənənələrinin sadıq davamçısıdır. O, uzun il-lər boyunca milli folkloru müdrik həssaslıqla və də-rindən öyrənmiş, sonralar iri həcmli əsərlərində mə-harətlə istifadə etmişdir. Şairin əsərlərində yeni duy-ğu, yeni nəfəs, coşqun tərəvat, ifadə vasitələri ha-kimdir. O, klassik türk ədəbiyyatı ənənələri ilə mü-a-sir türk ədəbiyyatının müterəqqi axarlarını üzvi sur-ətdə əlaqələndirə bilmiş və öz əsərlərində bunun uğurlu səmərəsini əldə etmişdir.

Bu mənada, Nazim Hikmət novator şairdir.

Beynəlxalq miqyasda Nazim Hikmət şair, publi-sist olmaqla yanaşı, eyni zamanda mahir dramaturq kimi də tanınır. Onun əsərləri dünyanın bir sıra ölkə-lərində, keçmiş Sovetlər İttifaqında, o cümlədən, Azərbaycan teatrlarının səhnələrində oynanılmışdır.

Milli şəhənəmdə Nazim Hikmətin "Qərribə adam", "Kəllə", "Kor padşah", "Türkiyədə", "Şöhrət və ya unudulan adam", "Bayramın birinci günü", "Yusif və Züleyxa" və s. pyesləri böyük uğurla tə-cəssüm etdirilmişdir.

Nazim Hikmətin dram əsərlərinin hər birində dünyanın vətəndaşı olan bir şəxsiyyətin bədii-fəlsəfi istedadı, mətin mövqeyi duyulur. Onun tədqiq və tərənnüm predmeti "böyük, qüdrətli, özəmətli"(1) in-sandır. Canlı mühitlə fəal təmasda olan, öz "mən"ini qızgınlıqla müdafiə edən insanın ən anı tərəddüdləri, titanik qüdrəti və ya acınacaqlı mənəvi çəlimsizliyi dramaturq tərəfindən həssaslıqla aşkarlanır. Maraqlı-dır ki, Nazim Hikmət səhnə əsərlərində oxucunu və tamaşaçını unutmur, fəal müdaxiləyə, baş verənlər

etrafında açıq fikir yürütməyə sövq edir.

Nazim Hikmətin süjeti, folklor əsası üzərində qurulmuş pyesləri xüsusilə maraqlıdır. Ədibin "Bir eşq məsəli" və "Yusif və Züleyxa" pyesləri bu qəbildəndir.

Hər şeydən önce onu qeyd etmək ki, Nazim Hikmət hələ sağlığında bəstəkar Arif Məlikovla yaradıcılıq əməkdaşlığı etmiş, məhz onun librettosu əsasında "Məhəbbət əfsanəsi" baleti yazılmışdır. Həmin balet indinin özündə də bir çox ölkələrin teatrlarının repertuarında layiqli yer tutur.

Öncə onu deyək ki, milli folklorlardan tanıdığımız Fərhad və Şirin mövzusunun Nazim Hikmətə qədər bir sıra şairlərin işləməsi məlumdur. Amma o da məlumdur ki, bütün əsərlərdə məhəbbət xətti əsas götürülmüş və ən sonda qəhrəmanların labüdü məhvi verilmişdir.

Nazim Hikmətdə də məhəbbət xətti güclüdür, amma əsas deyil, daha doğrusu, digər xəttləri üstələmir, onlarla paralel inkişaf etdirilir. Ona qədər yazılan əsərlərdən fərqli olaraq, bu əsərdə Nazim Hikmət qəhrəmanları idealizə etmir, onların əməli, fikirləri bu günümüzlə həmahəng səslənir. Hər hansı nağlı çəkisizliyindən azad olan bu qəhrəmanların ruhları sağlam, ehtirasları canlıdır. Nəhayət, əsərin sonunda onlar məhv olmur, əksinə, mənen yətkinləşir, nikbin duyğular əsəlir.

Göründüyü kimi oxucu və tamaşaçıların ənənəvilikdən azad olması indiki halda işi bir qədər çətinləşdirir. Əslində, yaradıcılıq baxımından yanaşsaq, bu çox əlverişli və maraqlıdır. Çünki, məhz belə olanda gərginlik, axtarış ehtirası yaranır, çoxsaylı estetik suallar meydana çıxır. Müəllif pyesin janrını müəyyən etsə də, fikrimizcə, bu əsər poetik dastan kimi daha təsirli və dolğundur. Ona görə ki, əsərin əsası folklorlardan, xalq dastanından götürüldü. Müəllif qəhrəmanlarının davranışlarını, fikirlərini müasir rənglərlə versə də, dastan ruhunu saxlamaq, nağlı oynaqlığını qorumaq istəmişdir. Digər tərəfdən bəyaz biz poetik dastan ifadəsini təsadüfi işlətmədik.

Məlumdur ki, müəllif şairdir. Bu, hətta remarkaların yazılışında belə aydın oxunur. Burada iştirakçıların birinin digərinə münasibətində, düşüncələrində, müəllif fikrinin ardıcılığında, ehtirasların təbiətində bir məlahətli şəiriyyət hakimdir. Nikbinliklə zəngin bir şəiriyyət. Bu, həm pyesin oxucuya və tamaşaçıya ədəbi-bədii mənə qatlarını ifadə edir, həm də yönələn ideya-estetik təsiri şərtləndirir. Tənqidin qənaətinə görə "bu, bir növ qidasını milli zəmindən alan ritmik, modern şərq nəğmə və musiqiləri kimi gözəldir, yenidir, tərəvətlidir"(1).

Əlbəttə, hər bir pyesin səhnə təccəssümündə əsas məsələ onun mənə və əhəmiyyətinin nə dərəcə zəruri, üstəgəl müasir olmasındadır. Görəsən çağdaş dövrümüz üçün əlimizdə olan materialdan hansı xarakterik cəhəti aşkarlamaq olar? Və bu şeyin faydalı iş əmsalı nəyə bərabərdir?

Ta qədim zamanlardan insanlar ən yüksək, ölçənməz ideallarla bağlı ümidlərini nağıllara, dastanlara, əfsanələrə çevirmiş, bu ümid əsrdən-əsrə, nəsillərdən-nəsillərə keçərək insanlarda gələcəyə inam hissinə alovlandırmışdır. Kim bilir, bəlkə elə buna görədir ki, Nazim Hikmət bu məşhur dastanın misalında özünün sahil tanımayan təxəyyülünün etibarlı ədəbi zəminini tapmışdır. Görəsən, müəllifin fikrini məşğul edən, müasirlərinə deyilməsinə mühüm saydığı fikir, bəyan etmək istədiyi hansı konsepsiyadır. Bizcə, hər şeydən əvvəl, İNSANLIQ konsepsiyası...

Nazim Hikmətin düzəlişində, dastanın məşhur qəhrəmanlarının nümunəsində İNSAN özünün mənəvi ələmində sanki yeni, indiyədək nəzərə alınmayan potensialı açmışdır. Burada başlıca mətləb insan və onun ətrafındakı canlı mühitlə təması, bu mühitə münasibətidir.

Bu mühitin onun təlatümlü mənəvi ələminə təsiridir... Adilikdən, bəyazı, gündüclü yaşayışdan potensial imkanların fövqünə qalxan İNSAN qəhrəmanlıq pilləsində durur. Onun ələmində fövqəladə mənəvi-psixoloji proseslər gedir. Həmin proseslər insanı mənəviyyatca zəngin, düşünçə etibarilə yətkin, simaca parlaq, əhəmiyyətə görə gərkəmli qəhrəmana çevirir.

"Bir eşq məsəli" pyesini yazdığı zaman Nazim Hikmət sənətkar həssaslığı ilə mövcud ictimai şəraitin çətinliyi düzgün qiymətləndirmiş, odur ki, təbii olaraq ədəbi-bədii məramını realizə etmək üçün epik üsuldan istifadə yolunu seçmişdir.

Nazim Hikmətin tədqiqatçılarından olan A. Babayev haqlı olaraq qeyd edir ki, "Məhəbbət əfsanəsi" pyesi dramaturgiyanı poetik yüksəkliyə qaldırmaq ən gözəl nümunəsidir"(1).

Maraqlıdır ki, bu əsər İstanbul səhnəsində oynanıldıqdan sonra Türkiyə mətbuatı etiraf edirdi ki, "bu günə qədər (1965-ci il -G.Sultanova) türk teatrında bu qədər güclü bir türkçə ilə yazılmış əsər oynanılmamışdır"(2).

Əsərdə Ərzən şəherinin əhalisinin susuzluqdan tələf olduğu təsvir edilir. Digər tərəfdən hər iki bacı, Məhmənə Banu və Şirin gənc rəngkar Fərhadə vurulmuşlar. Fərhad isə Şirini sevir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Fərhad Şirinə göyden düşmə alma

kimi sahib olmaq yox, bu sevgiyə əzmlə, zəhmət və rəşadətə layiq olmaq istəyir.

Ərzən əhalisinə su lazımdır. Su- həyat, dirilik, nəhayət, xoşbəxtlik deməkdir. Məhmənə Banu və Şirin üçün su- Fərhadın məhəbbətidir. Fərhad üçün su-Şirinin məhəbbətidir ki, onun yanar qəlbinin alovlarını söndürsün. Bu obrazlı bənzətmələri pyesin digər iştirakçılarından da əməl məntiqinə şamil etmək olar.

Göründüyü kimi, su obrazlı ifadə vasitəsi olmaqla, müəllif tərəfindən təsadüfi deyil, aparıcı xətt kimi işlədilmişdir. Deməli, pyesin (tamaşanın) ana xəttini insanları suya çatmaq eşqi, arzusu kimi göstərmək olar.

Öz gözəlliyi bahasına bacısını həyata qaytaran Məhmənə Banu psixoloji sarsıntıları keçirir, nəhayət özü üçün ölçənməz olan xoşbəxtlikdən bacısı Şirini də məhrum etmək qərarına gəlir. O, Fərhadı tək adamın qüdrəti xaricində olan bir işi, şəhərə su götürmək üçün Dəmirdağı yarmağı həvalə edir. Onun qərarı çəti, şərti pozulmazdır. Şərtin yerinə yetirilməsinin qeyri- mümkünliyünün fərqi varmıyın, təkcə Şirinin eşqinə böyük rəşadət, ağılaşmaz əzablar və məşəqətlər hesabına layiq olmağı düşünen Fərhad həvəslə razı olur. Əslində bu anda Fərhad romantik qəhrəman təsiri bağışlayır, çünki həmin halda o, şərtin nəticə etibarilə əhəmiyyətini tam dərk etmək imkanından azadılır.

Müəllifə görə, on il keçir. Fərhad Dəmirdağı gəcə-gündüz, istirahətsiz yarı. Xalq onun dağı Şirinə görə yarığın unudur, ona dualar oxuyur, haqqında nağıllar, rəvayətlər yaradır. Fərhadın şöhrəti hər yana yayılır. Xalq ümidini Fərhadı bağlamışdır, ona inanır. Ötən illər Fərhadı tamamilə dəyişdirir. Onun içində vətənevən, insanpərvər bir insan ruhu baş qaldırır, o gündən ilk dəfə vətən haqqında, insanlar haqqında düşünməyə başlayır. Axı, o, Dəmirdağı Şirinə görə yarmağa başlamışdır. Bəs indi? Burada müəllif məşhur dastanın bəli hadisələr müdərəcəsiəndən kənar çıxır. Belə ki, surətin məzmunu qatındakı inkişafın nəticəsi olaraq, ilkin səbəbin mahiyyəti dəyişir, ictimai xarakter almaqla şəxsiilik hüdundan çıxır, ictimailəşir. İndi Fərhad üçün XALQ vardır. Şirin də bu xalqın içərisindədir. Ayrıca yox, məhz içərisində.

Əsərin son səhnəsində Şirin Məhmənə Banunun Fərhadı şərti icra etməmək imkanı verdiyi haqda xəbər gətirir. On il sevgilisini görməyən Fərhad Şirini bağına basır, onu oxşayır, amma vədindən dönməyi özüne ar bilir. Bu anda Fərhad qətiyyətlidir. O, deyir: "Su şəhərə gəlsin deyər on il qayaları yarıdım. Su

şəhərə gələcək, Şirin, bulaqlardan irin deyil, sənin gözəlirin kimi işıqlı, əllərin kimi işıqlı, sifətin kimi canlı su axacaq... Şəhər xalqı xəstəlikdən qırılmayacaq, meydanlarda təpəşib çarəsizlikdən ağlamayacaq. Su axacaq mərhəmət bulaqlardan... Su!"...

Bu anda Nazim Hikmətin Fərhadı onların həyatını qorumaq üçün insanlara od gətirib özünü əzablarla düçar edən və bu əzablarla mətinliklə dözən mifik qəhrəman Prometeyi, insanların qurtuluşu üçün sinəsindən ürəyini qoparıb onların yolunu işıqlandıran M.Qorkinin qəhrəmanı Dankonu xatırladır.

Fərhad da insanları SU- xoşbəxtlik gətirmək üçün əzablı zəhmət çəkir. Əvvəllər xoşbəxtliyi, təkcə Şirinin məhəbbətində görə Fərhad, artıq müdrikləşmişdir. İndi o, Şirinə olan məhəbbətini, öz xoşbəxtliyini, xalqın xoşbəxtliyindən ayrı təsəvvür etmir.

Fərhad müəllifin təqdim etdiyi gözənlilməz hadisələrin axınında Antik dövrün yenilməz qəhrəmanı təsiri bağışlayır.

Xalq darda idi. Xalqa Fərhad gərək idi. Fərhad öz əməyi ilə xalqa xoşbəxtlik gətirdi. O, əsl xoşbəxtliyini məhz indiki tapdı. Əməyi ilə insanlara xoşbəxtlik bəxş edən şəxs xoşbəxtkdir. Hər kəs öz yurdunun, xalqının Fərhadı olmalıdır. Budur Nazim Hikmətin müəllif kimi ali məqsədi. Bu onun hər bir oxucusuna və tamaşaçısına "Fərhad ol!", "Vətənin, xalqın Fərhadı ol!"deyər bəyan etmək istədiyi çağırışdır.

Nazim Hikmətin "Həyatı və insanları dərin məhəbbətlə sevən"(1) qəhrəmanları öz ədəbi-bədii ömürləri ilə oxucuya və tamaşaçıya yer üzündəki həyatın ictimai-fəlsəfi mahiyyətini, burada insanın yaşam missiyasının həqiqətini əməlləri vasitəsilə təlqin edirlər. Sözü bu məqamında, fikrimizcə, uğurlu bir fikrə şərik çıxmaq istəyirik ki, "yüz illər ötəndən sonra Nizami, Füzuli, Yunis İmrə, Qaraca Oğlan, Cələləddin Rumi, Əlişir Nəvai təkin azman sənətkarlar kimi ustad Nazim Hikmət də Türkün ədəbiyyatı, söz tarixində əbədi yaşayacaq"(3).

● Gülşən SULTANOVA,
AMEA-nın Memarlıq və
İncəsənət İnstitutunun
dissertantı

Ədəbiyyat

1. Babayev A. Nazim Hikmət. B. "İşıq" - 1987, s. 75.
2. 35 il sonra Nazim səhnədə. B. "Meydan" - 2. 11. 1965.
3. A.Abdulla. "Qobustan" - 2002 №1, s. 73.